

Назар Крамарчук,
аспірант факультету історії і права
Харківський національний педагогічний
університет
імені Г.С. Сковороди

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ: ВИКЛИКИ, РИЗИКИ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Метою статті є комплексний аналіз проблем адміністративно-правового регулювання в Україні в умовах воєнного стану із урахуванням викликів щодо публічної безпеки, прав людини та ефективності органів влади, а також розроблення пропозицій для вдосконалення нормативної бази та адміністративної практики. Методологія дослідження базується на системному, структурно-функціональному і порівняльно-правовому підходах із використанням аналізу нормативно-правових актів, практики публічного управління та наукових джерел. Застосовано також методи інтерпретації правових норм, емпіричного аналізу і логічного узагальнення. У статті проаналізовано особливості адміністративно-правового регулювання діяльності органів виконавчої влади України в умовах воєнного стану. Досліджено правову природу виключення або обмеження відкритості, прозорості та підзвітності у діяльності органів державної влади в особливий період. Виокремлено загрози для демократичних механізмів контролю, що виникають в умовах концентрації повноважень в руках виконавчої гілки влади, коли законодавчі та судові механізми впливу можуть бути обмежені або уповільнені. Особливу увагу приділено ролі парламентського контролю та функціонуванню процедур адміністративного оскарження в умовах воєнного стану. Зроблено висновок про необхідність збереження балансу між вимогами національної безпеки та дотриманням фундаментальних принципів правової держави. Запропоновано напрями удосконалення адміністративного законодавства з урахуванням сучасних викликів, включаючи посилення інституційної спроможності органів контролю та забезпечення належного рівня правового захисту громадян навіть у надзвичайних умовах.

Ключові слова: адміністративне право, виконавча влада, воєнний стан, публічна адміністрація, оскарження, законність, відкритість, підзвітність.

Kramarchuk N.

Administrative and legal regulation under martial law in Ukraine: challenges, risks, and directions for improvement

The purpose of this article is to conduct a comprehensive analysis of the issues related to administrative and legal regulation in Ukraine under martial law, taking into account the challenges of public security, human rights protection, and the efficiency of public authorities, as well as to develop proposals for improving the regulatory framework and administrative practices. The research methodology is based on systemic, structural-functional, and comparative legal approaches, involving the analysis of legal acts, public administration practices, and academic sources. Methods of logical generalization, legal norm interpretation, and empirical analysis are also applied. The article examines the peculiarities of administrative and legal regulation of executive authorities' activities in Ukraine under martial law. The relevance of the study is determined by the unprecedented challenges posed by the full-scale Russian military aggression against Ukraine, which has significantly affected the functioning of public administration and altered the legal framework within which executive bodies operate. In times of war, the state faces the dual task of ensuring effective governance and national security while preserving the rule of law, democratic control, and civil rights. These competing priorities make it essential to analyze the current state and transformation of administrative law in the context of martial law. The main purpose of the research is to identify how martial law influences the legal regulation of executive power activities, to assess the risks of excessive concentration of authority, and to determine ways to ensure the accountability, transparency, and legality of public administration under exceptional circumstances. The author focuses on the mechanisms of administrative appeal, parliamentary oversight, and the balance between the need for swift administrative decisions and safeguarding individual rights and freedoms. The study reveals that, under martial law, there is a tendency to reduce the level of transparency and public control over executive authorities

due to security considerations and the need for centralized decision-making. However, such tendencies may weaken democratic institutions and reduce citizens' opportunities to challenge administrative actions. The legal framework allows for temporary restriction of certain constitutional rights, but the author argues that this should not lead to the erosion of fundamental legal principles. The paper stresses the importance of maintaining institutional mechanisms for oversight and public accountability even in wartime. The results of the study suggest that while certain limitations on administrative procedures may be justified during martial law, it is crucial to clearly define their scope and duration in legislation. The author proposes several directions for improving administrative legislation, including strengthening the role of administrative justice, increasing the institutional capacity of oversight bodies, and ensuring citizens' access to effective legal remedies.

Keywords: *administrative law, executive power, martial law, public administration, appeal, legality, transparency, accountability.*

Постановка проблеми. Запровадження воєнного стану в Україні спричинило істотні трансформації в системі державного управління, зокрема в адміністративно-правовій сфері. В умовах надзвичайної загрози національній безпеці виникла потреба у посиленні повноважень виконавчих органів, оперативному прийнятті управлінських рішень, концентрації ресурсів та централізації влади. Разом із цим, реалізація воєнного стану супроводжується обмеженням низки конституційних прав і свобод громадян, зміною адміністративних процедур, розширенням дискреційних повноважень органів влади та зниженням рівня підзвітності.

У таких умовах загострюються питання забезпечення балансу між потребами національної безпеки та дотриманням прав людини, законності, правової визначеності й верховенства права. Практика адміністративно-правового регулювання під час воєнного стану виявила низку системних проблем: відсутність чітких нормативних процедур, нерівномірне правозастосування, надмірну централізацію влади, порушення процедур адміністративного провадження, обмежений доступ громадян до правової допомоги, а також ризики зловживання владою з боку військових адміністрацій.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю правового осмислення цих процесів, виявлення недоліків чинного регулювання та розробки рекомендацій щодо удосконалення адміністративно-правових механізмів в умовах надзвичайних ситуацій. Без чітких правових рамок, процедурних гарантій та ефективного контролю ризики авторитаризації управління, зниження довіри до інституцій та порушення прав людини можуть мати довгострокові наслідки для демократичного розвитку України. У зв'язку з цим, науковий аналіз адміністративно-правового регулювання в умовах воєнного стану є необхідною передумовою для формування ефективної та справедливої моделі публічного управління у кризових умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика адміністративно-правового регулювання в умовах воєнного стану є відносно новою для українського правознавства, однак упродовж 2022–2025 років спостерігається зростання кількості наукових досліджень, присвячених цій тематиці. Вони зосереджуються переважно на питаннях функціонування органів публічної влади, забезпечення національної безпеки, гарантування прав і свобод громадян, а також адаптації адміністративних процедур до умов збройного конфлікту. Значний внесок в розвиток теоретичних засад правового режиму воєнного стану зроблено у наукових працях авторів В. Фелика, В. Курила та ін [1], Ю. Безкровного [2], О. Даньляна й О. Дзьобань [3], Є. Дуліба [5], Л. Коваленко [6], О. Махмурова-Дишлюк [9], О. Муза [11] та інших. Так, у дослідженнях [1; 2; 12] розкрито особливості дії надзвичайних правових режимів, зокрема їх вплив на демократичні інституції та механізми контролю. Автори наголошують на необхідності законодавчого балансу між безпековими потребами та збереженням конституційного порядку.

Питання адміністративного процесу в умовах воєнного стану проаналізовано у публікаціях Л. Коваленко [6] та О. Муза [11], які звертають увагу на виклики, пов'язані з дотриманням принципів належного адміністративного провадження, особливо в умовах спрощеного або екстреного порядку прийняття рішень. Автори підкреслюють ризики звуження процедурних гарантій та порушення принципу пропорційності.

Окремі дослідження присвячені функціонуванню військових адміністрацій та проблемам централізації влади у воєнний час. Так, авторка О. Махмурова-Дишлюк [9] аргументує необхідність встановлення ефективних механізмів підзвітності та контролю для збереження легітимності влади в умовах надзвичайного правового режиму.

Актуальною залишається тема забезпечення прав людини в умовах обмежень, пов'язаних із воєнним станом. Це питання розглядається у працях Ю. Безкровного [2] та О. Даньляна й О. Дзьобань [3], які наголошують на проблемі непропорційних обмежень основоположних прав, зокрема свободи пересу-

вання, зібрань, слова. У дослідженнях акцентується на важливості дотримання міжнародних стандартів, закріплених, зокрема, у статтях 15 та 18 Європейської конвенції з прав людини. Значну увагу в сучасній науковій літературі приділено й питанням доступу до правової допомоги в умовах війни. Зокрема, Є. Дуліба [5] аналізує проблеми реалізації цього права для військовослужбовців, переселенців, осіб, які оскаржують адміністративні рішення, пов'язані з мобілізацією або евакуацією.

Водночас, попри наявні напрацювання, залишається низка недостатньо висвітлених аспектів, зокрема: уніфікація адміністративних процедур у період воєнного стану; узгодженість нормативно-правових актів у сфері публічного адміністрування; роль місцевого самоврядування в умовах делегування повноважень військовим адміністраціям. Необхідним є й глибше дослідження процедур оскарження рішень органів влади, а також механізмів протидії зловживанням, які можуть виникати внаслідок правової невизначеності.

Таким чином, хоча науковий інтерес до теми зростає, існує потреба у комплексному дослідженні адміністративно-правового регулювання в умовах воєнного стану як системного правового явища, що вимагає міждисциплінарного підходу, оновлення нормативної бази та посилення гарантій захисту прав людини.

Мета статті. Метою цієї статті є комплексний аналіз проблемних аспектів адміністративно-правового регулювання в Україні в умовах воєнного стану, з урахуванням викликів, пов'язаних із забезпеченням публічної безпеки, дотриманням прав людини та ефективністю діяльності органів публічної влади, а також розроблення пропозицій щодо удосконалення нормативно-правової бази та адміністративної практики.

Для досягнення поставленої мети у статті передбачено виконання таких завдань: дослідити зміст і правову природу режиму воєнного стану як особливого правового режиму; проаналізувати адміністративно-правові механізми обмеження конституційних прав і свобод в умовах воєнного стану; виявити основні проблеми правової визначеності, узгодженості та передбачуваності адміністративного законодавства у воєнний період; оцінити вплив централізації влади та діяльності військових адміністрацій на публічне управління та місцеве самоврядування; розглянути проблеми дотримання адміністративних процедур і забезпечення належного правового захисту громадян; окреслити перспективи удосконалення адміністративно-правового регулювання з урахуванням вимог правової держави та принципу верховенства права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Воєнний стан в Україні як правовий режим особливого періоду актуалізував низку викликів у сфері адміністративно-правового регулювання. Йдеться про необхідність забезпечення публічної безпеки з одночасним дотриманням основних прав і свобод громадян, що вимагає удосконалення нормативно-правової бази та адміністративної практики.

Наше дослідження дозволило нам діагностувати низку проблемних аспектів адміністративно-правового регулювання в умовах воєнного стану в Україні. Усі вони, в основному, пов'язані із загрозами національній безпеці, а також і з необхідністю дотримання прав людини та законності. До важливих викликів адміністративно-правового регулювання у нашій державі на сучасному етапі ми відносимо: обмеження конституційних прав і свобод; недостатню визначеність і чіткість законодавства; надмірну централізацію влади; використання воєнного стану для придушення інакодумства; порушення процедур адміністративного провадження; недостатній контроль за діями військових адміністрацій; обмежений доступ до правової допомоги.

Дослідимо визначені проблемні аспекти більш детально. Воєнний стан, як надзвичайний правовий режим, передбачає можливість обмеження окремих конституційних прав і свобод громадян. Це зокрема стосується таких прав, як свобода пересування, свобода мирних зібрань, право на таємницю листування, а також право на вибір місця проживання та виїзд за кордон. Вказані обмеження прямо передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану» [14] та іншими актами, що регламентують державну безпеку. У цьому контексті виникає колізія між необхідністю забезпечення національної безпеки та збереженням фундаментальних прав людини, гарантованих Конституцією України (статті 33, 34, 39 та інші) [7], а також міжнародними договорами, стороною яких є Україна (зокрема, Європейська конвенція з прав людини).

З одного боку, обмеження прав виправдане реаліями війни: захист територіальної цілісності та державного суверенітету є пріоритетом. З іншого боку, відсутність чітких критеріїв і прозорих процедур таких обмежень породжує ризики зловживань, вибіркової й дискримінації.

Найбільш резонансним прикладом, у даному контексті, є заборона виїзду за кордон чоловікам віком від 18 до 60 років, яка була запроваджена у перші дні повномасштабної агресії. Цей крок був вмотивований необхідністю забезпечити мобілізаційний ресурс Збройних Сил України. Однак він визвав широку суспільну дискусію, зокрема щодо можливої дискримінації за ознакою статі та віку, обмеження економічних і професійних прав, а також щодо порушення принципу індивідуальної відповідальності, коли особи,

які не підлягають мобілізації або мають законні підстави для виїзду, не можуть реалізувати це право. Крім того, відсутність чітких механізмів оскарження рішень щодо відмови у перетині кордону, непрозора процедура видачі дозволів, а також різні практики їх застосування у різних регіонах ще більше ускладнюють ситуацію. З юридичної точки зору це створює умови для судових позовів, звернень до Європейського суду з прав людини та втрати довіри до державних інституцій.

Ми вважаємо, що обмеження прав громадян під час воєнного стану має бути: пропорційним, тобто не перевищувати необхідне для досягнення мети; законним, тобто передбаченим чіткими нормами права; контрольованим, з можливістю судового та парламентського нагляду. В іншому випадку, такі обмеження ризикують стати інструментом не лише безпеки, а й політичного чи адміністративного тиску.

Наступним проблемним аспектом, ми вважаємо, недостатню визначеність адміністративно-правових норм в період воєнного стану. Воєнний стан передбачає широке використання адміністративно-правових інструментів для забезпечення безпеки, обороноздатності та публічного порядку. Однак чинне законодавство часто не містить достатньо чітких, однозначних та деталізованих норм, які би регулювали порядок дій органів державної влади в умовах війни [12]. Існує розпорошеність правового регулювання: норми, що регламентують надзвичайні повноваження, містяться у численних законах, постановах Кабінету Міністрів, наказах міністерств та інструкціях військових адміністрацій [1]. Внаслідок цього виникає правова невизначеність, що породжує різну правозастосовну практику, знижує довіру до органів державної влади та унеможливорює ефективний захист прав громадян [3].

Органи влади часто змушені діяти на власний розсуд, що призводить до порушення принципів правової визначеності, передбачуваності рішень та верховенства права. Крім того, в умовах війни відбувається швидке ухвалення нормативних актів, іноді без належного публічного обговорення, правової експертизи чи чіткого зв'язку з основним законодавством.

Суттєвою проблемою є неузгодженість нормативно-правових актів у сфері мобілізації, евакуації, порядку роботи військових адміністрацій тощо. Наприклад, механізм оповіщення мобілізованих осіб, вручення повісток, визначення місця проживання для військового обліку не регламентовано єдиним законодавчим актом. Через це виникають численні правові спори, адже громадяни не мають достатньої інформації про свої обов'язки, а відповідні дії органів влади часто оскаржуються в судах. Ще одним прикладом недостатньої визначеності законодавства є різна практика щодо обмежень діяльності бізнесу, обмеження роботи закладів освіти чи культури у воєнний час без чітких критеріїв, що створює нерівні умови для підприємств і громадян в різних регіонах. Тож, для підвищення ефективності адміністративно-правового регулювання у період воєнного стану, із нашої точки зору, необхідно: забезпечити систематизацію та кодифікацію ключових нормативних актів; уніфікувати правозастосовну практику через роз'яснення і методичні матеріали; запровадити перевірку нових нормативних актів на відповідність принципу правової визначеності; розробити єдиний довідковий портал для громадян із роз'ясненням прав і обов'язків у воєнний період.

Ще одним важливим викликом адміністративно-правового регулювання у нашій державі на сучасному етапі є надмірна централізація влади та посилення повноважень виконавчих органів під час воєнного стану. Запровадження воєнного стану закономірно тягне за собою посилення централізації державної влади, передусім на користь органів виконавчої влади та військового командування [1; 9]. Це зумовлено необхідністю оперативного ухвалення рішень, координації дій сил оборони, збереження єдності управління та контролю за безпековою ситуацією [12]. У зв'язку із цим розширюються повноваження Президента України, Кабінету Міністрів, військових адміністрацій, а також обмежуються повноваження органів місцевого самоврядування [2; 6]. У такій ситуації виникає конфлікт між принципом централізації управління та демократичними засадами управління, передусім принципом субсидіарності й самоврядності. Місцеві громади фактично втрачають частину своїх повноважень, що знижує ефективність реагування на місцеві потреби та звужує участь громадян у вирішенні публічних справ. До того ж, як показує практика, відсутній дієвий механізм парламентського чи громадського контролю за рішеннями військових адміністрацій, і це створює передумови для зловживань владою або прийняття рішень, не узгоджених із інтересами територіальних громад.

Так, після запровадження воєнного стану у ряді регіонів створено військові адміністрації, які взяли на себе повноваження органів місцевого самоврядування – виконавчих комітетів та навіть рад [6]. У деяких випадках рішення приймаються без погодження з громадськістю або без відкритого доступу до інформації. До таких рішень наприклад відносяться: перерозподіл бюджетних коштів; обмеження роботи об'єктів господарювання; рішення щодо примусової евакуації населення [1]. Крім того, децентралізаційна реформа,

що тривала до початку повномасштабної війни, фактично зупинилася або ж частково нівелювалася – громади втратили частину управлінської та фінансової автономії [9].

На нашу думку, хоча централізація в умовах війни є виправданою з позиції державної безпеки, все ж вона повинна бути: обмеженою у часі та масштабах; прозорою у реалізації повноважень; забезпеченою механізмами контролю та підзвітності; поєднаною з дотриманням прав і повноважень територіальних громад. У цьому зв'язку, вважаємо, що перспективним є запровадження гібридних моделей управління, де військові адміністрації працюють у тісній координації з органами місцевого самоврядування, з чітким розподілом відповідальності.

Також, на сьогодні ідентифікуються зловживання інструментами воєнного стану для обмеження інакомудства та опозиційної діяльності. Воєнний стан надає державі широкі повноваження в частині обмеження свободи слова, свободи ЗМІ, зібрань, діяльності політичних партій та громадських організацій. Ці обмеження законодавчо допустимі в умовах збройної агресії з боку РФ, однак їхня реалізація не завжди є пропорційною та обґрунтованою [2; 3]. Існує ризик використання воєнного стану як інструменту не лише для забезпечення безпеки, а й для придушення критики влади, інакомудства або опозиційних політичних сил. Такий підхід створює конфлікт між потребами національної безпеки та демократичними цінностями, які є основою правової держави [9]. Особливо небезпечно, коли розмитість правових норм дозволяє органам влади тлумачити “загрозу” в надто широких межах, що дає змогу вдаватися до обмежень, не пов'язаних безпосередньо з війною [2; 11]. Це може призвести до стійкого ослаблення політичної конкуренції, цензури у медіа-просторі, придушення громадянської активності – тобто до ознак авторитарного способу управління.

Дослідження показало, що у 2022–2023 роках були призупинені або заборонені діяльність низки політичних партій, частина з яких звинувачувалася у проросійських симпатіях, що в умовах війни було частково обґрунтованим. Проте після цього, на думку авторів О. Даньляна й О. Дзьобань [3], виникла тенденція до згортання політичного плюралізму – політичне поле стало значно більш однорідним, а опозиційні позиції менш видимими. Також, на сьогодні, спостерігається посилення контролю над інформаційним простором: у деяких випадках блокуються телеканали або веб-ресурси, що подають альтернативну точку зору, навіть якщо вони не порушують вимог безпеки [13; 15]. Аналогічно, громадські активісти та журналісти стикаються з тиском, якщо публічно критикують окремі рішення військово-цивільної адміністрації, правоохоронних органів або центральної влади.

Ми вважаємо, що обмеження політичних свобод і свободи слова можливі лише: у межах, визначених законом і міжнародними стандартами (зокрема, ст. 15 та 18 Європейської конвенції з прав людини); за наявності чітких доказів загрози національній безпеці; з механізмами незалежного контролю (судового, парламентського, громадського). Для уникнення згортання демократичних засад, з нашої точки зору, доцільно: посилити публічну звітність органів, що приймають рішення про обмеження свобод; забезпечити прозору комунікацію причин та підстав таких рішень; зберігати плюралізм у межах правового поля, навіть під час війни.

Варто також дослідити порушення адміністративних процедур в умовах воєнного стану. Одним із суттєвих викликів для адміністративного права в умовах війни є відступ від стандартних адміністративних процедур, що регламентують порядок ухвалення рішень органами державної влади, військовими адміністраціями, правоохоронними органами тощо. Зміна або спрощення процедур часто пояснюється необхідністю швидкого реагування, однак нерідко такі дії порушують права громадян, принципи законності, пропорційності та належного адміністративного провадження [6]. З одного боку, адміністративні процедури у мирний час гарантують: право на участь у справі; право на повідомлення та обґрунтоване рішення; можливість оскарження; дотримання строків і формальних вимог [10; 1; 11]. З іншого боку, в умовах війни ці елементи часто ігноруються або замінюються «спрощеним порядком», що позбавляє громадян ефективних засобів захисту, створюючи ризики для довіри до органів влади та їх легітимності. Нерідко це також супроводжується відсутністю чітких критеріїв щодо необхідності обмежень, що відкриває простір для зловживань [3]. Особливу увагу, у цьому зв'язку, варто звернути на проблему невикористання механізмів адміністративного оскарження, що в умовах воєнного стану часто або фактично заблоковані, або втратили ефективність [2]. Така ситуація суперечить принципам Європейської конвенції з прав людини (ст. 6, 13, 15), а також національним положенням Конституції України (ст. 55, 64) [7]. Це створює конфлікт між ефективністю управління та принципом правової визначеності. У табл. 1 нами подано результати порівняння адміністративних процедур у мирний час та в умовах воєнного стану, з урахуванням актуальних досліджень і нормативних актів.

Таблиця 1

Порівняння адміністративних процедур у мирний час та в умовах воєнного стану

Процедурний елемент	У мирний час	В умовах воєнного стану	Джерела
Право на участь особи в процедурі	Гарантоване (особа має право бути вислуханою, надати пояснення)	Часто обмежується або повністю ігнорується через «оперативність»	Ст. 55 Конституції України [7], Л.Коваленко [6], В.Фелик, В.Курило [1]
Повідомлення особи про розгляд справи	Формальне та своєчасне повідомлення є обов'язковим	Може не здійснюватися або замінюватися усним повідомленням чи постфактум інформуванням	О.Муза [11], О.Даньлян, О.Дзюбань [3]
Обґрунтованість рішень	Рішення обов'язково повинно бути вмотивоване (письмово)	Часто рішення є формальними, з посиланням лише на воєнний стан або «загрозу»	В. Фелик, В.Курило [1], Ю. Безкровний [2]
Можливість оскарження	Гарантована в судовому і адміністративному порядку	Часто заблокована або ускладнена: суди можуть не приймати позови, строки можуть бути пропущені не з вини заявника	Ю. Безкровний [2], О.Муза [11]
Дотримання строків розгляду	Чітко визначені строками (в адм. кодексі або профільних законах)	Строки або скасовуються, або продовжуються без чітких підстав	Л. Коваленко [6], Р. Мельник [10]
Прозорість процедури	Відкрите провадження, доступ до публічної інформації забезпечено	Обмежений доступ до інформації; можливе засекречення матеріалів	О. Пилип'юк [13], О.Даньлян, О.Дзюбань [3]
Можливість залучення адвоката чи представника	Законне право участі адвоката або законного представника у справі	У деяких випадках забороняється, або представників не допускають	О.Муза [11], В. Фелик, В.Курило [1]
Публічність рішень	Рішення публікуються (особливо щодо значущих питань)	Рішення можуть не публікуватися, навіть якщо впливають на громадськість	О. Пилип'юк [13], О.Даньлян, О.Дзюбань [3]

Примітка. Складено автором самостійно на основі поданих джерел.

Отож, як показало дослідження, у воєнний час адміністративні процедури часто трансформуються в «ручне управління», де зникає належна правова процедура, і рішення приймаються поза межами закону, часто без контролю та прозорості. Це створює ризики порушення прав людини, зловживань і втрати легітимності інститутів влади. Найпоширенішими прикладами є:

1. Примусове вилучення майна в межах Закону України «Про правовий режим воєнного стану» без належного попереднього повідомлення, компенсаційного механізму або судового контролю.
2. Рішення про евакуацію населення, які іноді приймаються без консультацій з місцевою громадою чи без детального плану переміщення і розміщення.
3. Відмова в доступі до адміністративних послуг (наприклад, реєстрації місця проживання, отримання довідок або виплат), коли процедури не адаптовані до умов бойових дій або евакуації.
4. Також спостерігається відсутність відкритого доступу до нормативних актів і наказів, якими керуються органи влади, що унеможливує ефективне оскарження рішень.

Для збереження правової стабільності навіть у період воєнного стану, на нашу думку, необхідно: застосовувати спрощені процедури лише у виняткових випадках і на підставі чітких норм; забезпечити мінімальні стандарти адміністративного процесу (повідомлення, пояснення, можливість оскарження); створити механізми оперативного адміністративного чи судового захисту; забезпечити публічність і доступність процедур, зокрема в онлайн-форматі. Адже, збереження процедурних гарантій – це не лише захист прав особи, а й засіб протидії корупції, свавілля та втрати легітимності державної влади.

Недостатній контроль за діями військових адміністрацій також є серйозним викликом адміністративно-правового регулювання. У період воєнного стану, особливо в прифронтових або окупованих територіях, створюються військові адміністрації, які можуть повністю або частково перебирати на себе функції місцевих рад та виконавчих органів. Хоча це передбачено законом і виправдано обставинами, діяльність таких органів часто не підлягає ефективному контролю з боку громадськості, органів місцевого самоврядування чи судових інстанцій. Це створює загрозу самовільного, непрозорого і неефективного управління, особливо в критичних сферах – мобілізації, евакуації, розподілу гуманітарної допомоги, регулювання бізнесу.

З одного боку, військові адміністрації діють в умовах постійного ризику, нестачі ресурсів і загроз безпеці, що змушує їх ухвалювати рішення швидко та централізовано [2]. З іншого – відсутність механізмів

підзвітності веде до порушень адміністративних норм, зловживань владою, корупції та порушення прав місцевого населення [13; 9]. Конституційний принцип розподілу влади та верховенства права в таких умовах піддається значному навантаженню, оскільки військові органи де-факто отримують абсолютну владу в межах своєї території відповідальності [7; 14].

Так, дослідження показало, що у низці регіонів надходили публічні скарги на: необґрунтовані обмеження діяльності бізнесу; нерівномірний розподіл гуманітарної допомоги; ігнорування звернень громадян та представницьких органів; відсутність доступу до рішень військових адміністрацій або неможливість їх оскаржити. В умовах дефіциту інформації, закритості документів і відсутності чітких процедур громадяни часто не розуміють, хто ухвалює ключові рішення, і як на них можна вплинути або оскаржити.

В таких випадках, для збереження демократичної легітимності та ефективності управління на нашу думку, необхідно: запровадити обов'язкову звітність військових адміністрацій перед громадськістю або парламентськими комітетами; забезпечити наявність незалежного контролю, зокрема через органи державного аудиту, омбудсмена, антикорупційні структури; надати громадянам можливість подавати звернення, отримувати відповіді та оскаржувати рішення; налагодити співпрацю військових адміністрацій із місцевими радами, зберігаючи баланс між безпекою і самоврядністю. Як підсумок, контроль за діями військових адміністрацій має стати інституційно оформленим і стабільним, а не тимчасовим і ситуативним – лише за такої умови можна уникнути надмірної концентрації влади в одних руках.

Обмежений доступ до правової допомоги в умовах воєнного стану також відчутно знижує ефективність адміністративно-правового регулювання [5; 11]. Під час дії воєнного стану, особливо в зонах активних бойових дій, на деокупованих або тимчасово окупованих територіях, громадяни часто позбавлені можливості отримати якісну та своєчасну правову допомогу. Це стосується як первинної правової консультації, так і представництва інтересів у судах, адміністративних органах чи військових структурах. Фізична недоступність юристів, зруйнована інфраструктура, відсутність інтернету, евакуація адвокатів або працівників центрів безоплатної правової допомоги – усе це унеможливлює реалізацію права на правову підтримку. Ця ситуація створює конфлікт між формально гарантованим правом на правову допомогу (ст. 59 Конституції України) за реальними умовами, в яких громадяни не можуть цим правом скористатися [7]. Особливо це стосується: військовозобов'язаних осіб, які бажають оскаржити рішення про мобілізацію; переселенців, які не можуть зареєструватися або отримати допомогу; постраждалих від збройних злочинів; громадян, які потребують юридичної допомоги у справах про вилучення майна, адміністративні правопорушення тощо.

Згідно із нашими дослідженнями, у багатьох прифронтових районах зруйновані або не працюють центри безоплатної правової допомоги, а громадські приймальні фактично не функціонують. Водночас громадяни не мають доступу до онлайн-сервісів, наприклад до Електронного суду або кабінетів у Дії, через перебої з інтернетом чи електропостачанням [4; 8; 15]. Окремі адвокати та правозахисники продовжують працювати на волонтерських засадах, однак їх ресурси вкрай обмежені, а ризики – високі. За таких обставин, вважаємо, що для забезпечення реального доступу громадян до правового захисту навіть у воєнний час необхідно: розвивати дистанційні сервіси правової допомоги (мобільні додатки, гарячі лінії, чати, відеозв'язок); забезпечити належне фінансування та захист працівників системи БПД; створити мобільні юридичні групи для роботи у прифронтових громадах; забезпечити юридичний супровід для особливо вразливих груп (ВПО, люди з інвалідністю, самотні особи похилого віку тощо); передбачити в законодавстві спеціальні спрощені процедури для доступу до правосуддя у період воєнного стану. Адже правова допомога є не просто сервісом, а однією з основ державної легітимності і соціальної стабільності в умовах кризи.

Підсумовуючи подане вище дослідження, варто зауважити, що воєнний стан в Україні створив унікальний, але надзвичайно складний правовий контекст, у якому держава змушена балансувати між забезпеченням національної безпеки та дотриманням прав людини. Аналіз адміністративно-правового регулювання в умовах війни виявив системні проблеми, серед яких: непропорційні обмеження прав і свобод громадян; правова невизначеність та суперечності в нормативно-правових актах; централізація влади без достатнього контролю; спрощення або ігнорування адміністративних процедур; слабкий механізм судового й громадського контролю; обмежений доступ до правової допомоги, особливо у вразливих регіонах.

Усі ці чинники підривають принципи верховенства права, прозорості, підзвітності влади та можуть негативно вплинути на довіру громадян до державних інституцій. Наші пропозиції, у даному контексті, включають:

1. Законодавче удосконалення режиму воєнного стану шляхом деталізації умов і меж обмежень прав, уніфікації процедур, чіткого розподілу повноважень між органами влади.

2. Запровадження незалежного контролю за діяльністю військових адміністрацій, зокрема через парламентські комітети, органи місцевого самоврядування, омбудсмана та правозахисні структури.

3. Розробку механізмів юридичного супроводу рішень органів влади, включаючи обов'язкове обґрунтування, строки, форми повідомлення та процедури оскарження.

4. Підтримку та розширення доступу до правової допомоги, включаючи цифрові інструменти, мобільні юридичні групи, пільгові механізми для ВПО, військових і малозабезпечених осіб.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що воєнний стан в Україні створює складний правовий контекст, у якому держава змушена балансувати між захистом національної безпеки та дотриманням фундаментальних прав і свобод людини. В умовах збройної агресії виникають численні виклики для адміністративно-правового регулювання, що вимагають як термінового реагування, так і стратегічного переосмислення підходів до правового управління у кризових ситуаціях.

До основних проблем, виявлених у статті, належать: непропорційні або недостатньо обґрунтовані обмеження прав громадян; правова невизначеність і фрагментарність адміністративного законодавства; надмірна централізація влади за відсутності належного контролю; спрощення адміністративних процедур із порушенням принципу законності; обмежений доступ громадян до правової допомоги, зокрема у прифронтових територіях; недосконалість механізмів підзвітності та прозорості діяльності військових адміністрацій.

У цьому контексті обґрунтовано необхідність: вдосконалення законодавчого регулювання воєнного стану шляхом чіткої деталізації меж обмеження прав і повноважень органів влади; забезпечення незалежного контролю за діяльністю виконавчих органів та військових адміністрацій з боку парламенту, судів і громадянського суспільства; уніфікації адміністративних процедур навіть в умовах війни, з дотриманням базових гарантій участі громадян, права на оскарження та доступ до інформації; розширення інструментів доступу до правової допомоги, включаючи цифрові сервіси, мобільні юридичні групи та підтримку вразливих категорій населення; створення умов для відновлення демократичних інститутів і механізмів місцевого самоврядування після завершення активної фази війни.

Таким чином, удосконалення адміністративно-правового регулювання в умовах воєнного стану має відбуватися не лише в інтересах безпеки, а й у рамках принципів правової держави, верховенства права, підзвітності влади та поваги до гідності людини. Саме такий підхід дозволить зберегти довіру громадян до державних інституцій та забезпечити стійкість правопорядку навіть у надзвичайних умовах. Подальші дослідження у даному напрямку бачаться нами у виробленні конкретних та деталізованих рекомендацій стосовно проведення післявоєнної правової реформи, яка передбачатиме перегляд надзвичайних норм, оцінку ефективності воєнного управління та формування механізмів правового захисту на майбутнє.

Список використаних джерел

1. Адміністративне право та адміністративний процес України в умовах воєнного стану : колективна монографія / за заг. ред. В. Фелика, В. Курила. Київ : «Видавництво Людмила», 2023. 704 с.
2. Безкровний Ю. А. Адміністративно-правовий режим воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Випуск 83: частина 2. С. 139–142.
3. Даньян О. Г., Дзьобань О. П. Захист прав людини в Україні в умовах воєнного стану. *Інформація і право*. 2025. № 1(52). С. 9–21.
4. Діхтєвський, П. В. Адміністративно-правове забезпечення захисту персональних даних громадян в умовах воєнного стану. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2023. № 10. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-10-01-15>. (дата звернення: 11.09.2025)
5. Дуліба Є. Особливості надання безоплатної правової допомоги військовослужбовцям в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми правознавства*. 2023. № 2(34). С. 57–63.
6. Коваленко Л. Адміністративний процес України в умовах воєнного стану. *Слово Національної школи суддів України*. 2023. № 3(44). С. 153–160.
7. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 15.07.2025)
8. Кужда Т. І. Стан та перспективи розвитку електронного урядування в Україні та в світі. Актуальні проблеми публічного управління та адміністрування: колективна монографія. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2020. С. 71–86.

9. Махмурова-Дишлюк О.П. Адміністративно-правовий режим воєнного стану як інструмент публічного адміністрування. *Київський часопис права*. 2024. № 1. С. 185–190.
10. Мельник Р. С. Адміністративне право і процес: теорія та практика правозастосування : монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 212 с.
11. Муза О. Адміністративно-правова охорона прав людини в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 415–417.
12. Пашинський В., Ступак Д. Адміністративно-правове забезпечення правового режиму воєнного стану в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2023. № 1(53). С. 37–40.
13. Пилип'юк О. М. Адміністративно-правове забезпечення здійснення права на доступ до публічної інформації в умовах воєнного стану. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія право, публічне управління та адміністрування*. 2023. № 7. URL: <https://www.researchgate.net/publication/370407728> (дата звернення: 09.07.2025).
14. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> (дата звернення: 25.07.2025)
15. Серебро М. В. Особливості адміністративно-правового регулювання використання та розвитку інформаційних технологій в умовах воєнного стану. *Київський часопис права*. 2024. № 3. С. 177–183.

Reference

1. *Administrativne pravo ta administrativnyj protses Ukrainy v umovakh voyennoho stanu [Administrative law and administrative process of Ukraine under martial law]* (2023). Kolektyvna monohrafiya / za zah. red. V. Felyka, V. Kuryla. Kyiv: «Vydavnytstvo Lyudmyla» [in Ukrainian].
2. Bezкровnyj, Yu. A. (2024). Administrativno-pravovij rezhym voyennoho stanu [Administrative and legal regime of martial law]. *Naukovyj visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya: Pravo. – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 83 (2), 139–142 [in Ukrainian].
3. Danlyan, O. H. & Dzoban, O. P. (2025). Zakhyst prav lyudyny v Ukraini v umovakh voyennoho stanu [Protection of human rights in Ukraine under martial law]. *Informatsiya i pravo – Information and Law*, 1(52), 9–21 [in Ukrainian].
4. Dihtiyevskiy, P. V. (2023). Administrativno-pravove zabezpechennya zakhystu personal'nykh danykh hromadyan v umovakh voyennoho stanu [Administrative and legal support for the protection of citizens' personal data under martial law]. *Problemy suchasnykh transformatsiy. Seriya: Pravo, publichne upravlinnya ta administruvannya – Problems of Modern Transformations. Series: Law, public administration and management*, 10. Retrieved from <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-10-01-15> [in Ukrainian].
5. Duliba, Ye. (2023). Osoblyvosti nadannya bezoplatnoyi pravovoyi dopomohy viys'kovosluzhbovtsyam v umovakh voyennoho stanu [Peculiarities of providing free legal aid to military personnel under martial law]. *Aktual'ni problemy pravoznavstva – Current Issues of Law*, 2(34), 57–63 [in Ukrainian].
6. Kovalenko L. (2023). Administrativnyj protses Ukrainy v umovakh voyennoho stanu [Administrative process of Ukraine under martial law]. *Slovo Natsional'noyi shkoly suddiv Ukrainy – The Word of the National school of judges of Ukraine*, 3 (44), 153–160 [in Ukrainian].
7. *Konstytutsiia Ukrainy vid 28 cherv. 1996 r. № 254k/96-VR*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp> [in Ukrainian].
8. Kuzhda, T. I. (2020). Stan ta perspektyvy rozvytku elektronnoho uriaduvannya v Ukraini ta v sviti [State and prospects of e-governance development in Ukraine and in the world]. *Aktualni problemy publichnoho upravlinnya ta administruvannya: kolektyvna monohrafiya – Current issues of public administration and management: collective monograph*. Ternopil: FOP Palyanytsia V. A., 71–86 [in Ukrainian].
9. Makhmurova-Dyshlyuk, O. P. (2024). Administrativno-pravovij rezhym voyennoho stanu yak instrument publichnoho administruvannya [Administrative and legal regime of martial law as a tool of public administration]. *Kyivs'kyj chasopys prava – Kyiv law journal*, 1, 185–190 [in Ukrainian].
10. Melnyk, R. S. (2019). Administrativne pravo i protses: teoriya ta praktyka pravozastosuvannya [Administrative law and process: theory and practice of law enforcement]. Monohrafiya. Kherson: Vydavnychyj dim «Helvetyka» [in Ukrainian].
11. Muza, O. (2024). Administrativno-pravova okhrona prav lyudyny v umovakh voyennoho stanu [Administrative legal protection of human rights under martial law]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal*, 4, 415–417 [in Ukrainian].

12. Pashynskyi, V. & Stupak, D. (2023). Administratyvno-pravove zabezpechennya pravovoho rezhymu voyennoho stanu v Ukraini [Administrative and legal support of the legal regime of martial law in Ukraine]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Viys'kovo-spetsial'ni nauky – Bulletin of Taras Shevchenko national university of Kyiv. Military-special sciences*, 1(53), 37–40 [in Ukrainian].
13. Pylyp'iuk, O. M. (2023). Administratyvno-pravove zabezpechennya zdiysnennya prava na dostup do publichnoyi informatsiyi v umovakh voyennoho stanu [Administrative and legal support for exercising the right to access public information under martial law]. *Problemy suchasnykh transformatsiy. Seriya: Pravo, publichne upravlinnya ta administruvannya – Problems of modern transformations. Series: Law, public administration and management*, 7. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/370407728> [in Ukrainian].
14. *Pro pravovyy rezhym voyennoho stanu [On the legal regime of martial law] (2015). Zakon Ukrainy vid 12 trav. 2015 r. № 389-VII*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19> [in Ukrainian].
15. Serebro, M. V. (2024). Osoblyvosti administratyvno-pravovoho rehulyuvannya vykorystannya ta rozvytku informatsiynykh tekhnolohiy v umovakh voyennoho stanu [Features of administrative and legal regulation of the use and development of information technologies under martial law]. *Kyivskyj chasopys prava – Kyiv law journal*, 3, 177–183 [in Ukrainian].

Стаття надійшла 19.08.2025

Стаття прийнята до друку 20.09.2025